

Revolucija – od utopije do distopije

Istraživanja ruske utopijske i distopijske proze intenzivirana su tek u najnovije vrijeme. Vjačeslav Šestakov navodi kako se čak i suvremena Zapadna izdanja ruskih utopija ograničavaju na svega nekoliko naslova (Šestakov 2012: 6) pa stoga i ne čudi činjenica da i danas vlada mišljenje kako je takvih djela u ruskoj književnosti malo. No, ističe Šestakov, samo popis ruskih utopijskih djela napisanih od 18. do sredine 20. st. uključuje više od pedeset naslova (*ibid.*).

Slabo poznavanje ruske utopijske književnosti (pa tako i distopijske, op. a.) Šestakov pronalazi u razlozima cenzurne i ideološke naravi (*ibid.*) te često tragičnoj sudbini pisaca, kao npr. Radiševa (*ibid.* 7). Kako ističe Tarakanova, utopijski tekstovi često su se pripisivali (i još se uvijek pripisuju, op. a.) nekom drugom žanru (snovi, putopisi, znanstvena fantastika), često su bili tek dijelom nekog većega teksta (Tarakanova 2009: 44), ali svakako se dio problema, u čemu se slažu i Šestakov i Tarakanova (Šestakov 2012: 6; Tarakanova 2008: 196), nalazi i u teškoćama pri definiranju samoga žanra. Razloge tomu Frajzahnmanova vidi u starosti žanra i njegovom mijenjanju kroz povijest (Frajzahnmanova 2010: 144), što se čini uvjerljivim razlogom, ali svakako ne i jedinim. Zanimljivo je da Šestakov problem prepoznaje i ističe ga, a u svojoj studiji problem pojednostavnjuje (ili usložnjava) na način da svu društveno spekulativnu fikciju svrstava pod utopijski nazivnik, pa tako i Zamjatinov *Mi* svrstava u utopijski kontekst (Šestakov 2012: 9).¹

¹ S obzirom na to da je u odnosu na utopiju distopija “drugotna”, tj. da se obično promatra kao mlada, nastala prema modelu utopije, samo suprotnog karaktera, svi problemi definiranja termina *utopija* nužno se odnose i na problem definiranja termina *distopija* bez obzira hoćemo li promatrati distopiju kao anti-utopiju, odnosno kao dio socijalne spekulativne fikcije, ili ćemo strogo razdjeljivati žanrove. Kao što s pravom ističe Amanda Car, “mnogi su termini ‘kolali’ teorijom književnosti kad je u pitanju distopijski žanr. Arthur O. Lewis sastavio je popis takvih termina: suprotne utopije, negativne utopije, obratne utopije, nazadne utopije, kakoutopije, distopije, ne-utopije, satirične utopije i... iskvarene utopije” (Car 2017: 15, 16), ali ni taj popis nije potpun (*ibid.*). Uz to je ponekad teško definirati radi li se o utopijskom ili distopijskom tekstu. Naime, svi oni koji bi danas pročitali *Utopiju* T. Morea vjerojatno bi pomislili da se radi o distopiji, a ne o utopiji, pa je i u kontekstu ruske književnosti iz suvremene pozicije teško strogo klasificirati neke tekstove. Npr. Radiševa Šestakov svrstava u pisce-utopiste, dok je njegov slavni putopis sličniji distopijskom nego li utopijskom diskursu, ili priča Nikolaja Fedorova *Večer 2217. godine* koju Bugaeva naziva utopijom (Bugaeva 2010), iako je ona po većini elemenata izrazito distopična.

Iako se danas utopije uglavnom dijele na tri tipa, drevne, klasične i suvremene² (*ibid.* 6), i iako, citirajući Mil’ dona i A. F. Ljubimovu, Tarakanova ističe da se i ruska književna utopija formirala pod utjecajem usmene narodne književnosti (Tarakanova 2008: 196), ta istraživačica ukazuje na mišljenja brojnih ruskih znanstvenika koji ipak “pravom” utopijskom literaturom smatraju tekstove nastale nakon 18. st. i povezane s, kako ističe T. A. Černyševa, procesom europeizacije ruske kulture (*ibid.* 197).³ S takvim se mišljenjem slaže i Šestakov (Šestakov 2012: 7), a H. Günther ide korak dalje i ističe kako je Zapadna utopijska misao strana “duhu ruske kulture” (Günther 2012: 11). Time objašnjava zašto se u Rusiji vrlo rano počela razvijati kritika utopijskog mišljenja te podsjeća na neprihvatanje utopizma i ideje progresa od strane niza ruskih pisaca i mislilaca, npr. F. Dostoevskog,⁴ N. Fedorova, V. Soloveva, S. Bulgakova, N. Berdjaeva i mnogih drugih (*ibid.*). Tako on smatra da su se u interpretaciji kriznog stanja društva i povijesnih procesa ruski autori orijentirali ne na utopijsku, već na apokaliptičnu paradigmu koja je duboko ukorijenjena u ruskoj tradiciji.

No, što je uopće utopijska paradigma i može li se apokaliptična paradigma shvatiti kao izvorište distopijskoga žanra? Široko shvaćanje utopijskog konteksta dozvoljava Šestakovu da istakne kako žanr u 20. st. ne samo da nije ugasnuo, već se upravo nevjerojatno razbuktao. Nije jasno govori li on samo o početku 20. stoljeća ili mu njegovo široko shvaćanje utopijskog konteksta dozvoljava da i većinu romana koja nastaju danas, a koja je izrazito distopična, svrstava u utopijski kontekst. Čini se da se Šestakov ipak referira na početak 20. st. pa ističe da su se u

² Sve što se u ovoj rečenici govori o utopijskim tekstovima može se odnositi i na distopijske.

³ Obično se utopijskim tekstovima u užem smislu u 18. st. smatraju *Putovanje u zemlju Ofirsku* M. M. Ščerbatova, 4338 V. F. Odoevskog, *San* A. D. Ulybuševa, *Evropska pisma* V. Kjuhel’bekera; u 19. st. *Što činiti?* (Četvrti san Vere Pavlove) N. G. Černyševskog, *Mladić* (Žutokljunac) i *San smiješnog čovjeka* F. M. Dostoevskog te *San ljetne noći*, *Škripanje zuba* Saltykov-Ščedrina. Prvom “pravom” ruskom distopijom smatra se roman *Kadm i Harmonija* Mihaila Matveeviča Hersakova koji u 18. st. u svom romanu kroz klasični obrazac utopije govori o državi u kojoj grupa filozofa želi na plodnom otoku izgraditi prosvijećenu državu. Naravno, sve kreće po krivu... (Artemjeva 2000).

⁴ Iako neki autori njegova djela *Mladić* (Žutokljunac) i *San smiješnog čovjeka* smatraju tekstovima s utopijskim elementima.

sovjetsko vrijeme objavljivale utopije koje su svojim karakterom bile bliske socijalističkim ili komunističkim idealima (Šestakov 2012: 8), odnosno da su se tiskali tekstovi temeljeni na utopijskom socijalizmu koji je, kako ističe Šestakov, bio jedan od izvora marksizma (*ibid.*). Šestakov podsjeća i na činjenicu da su brojni tekstovi bili zabranjivani jer se nisu uvijek orijentirali na socijalizam ili komunizam (*ibid.*), no budući da je procjena takve orijentacije ovisila od ocjene cenzora (ili čak samoga Stalina), teško je zapravo reći što je to “orijentacija na socijalizam i komunizam”. Od dva (navodno) utopijska teksta o kojima govorimo u ovom članku jedan je bio povučen (*Zemlja sretnih*), doživjevši vrlo neugodne kritike, dok je drugi (*Aelita*) bio prihvaćen kao kulturni tekst sovjetskoga SF-a iako se ne može reći da je pozicija *Aelite* s točke gledišta “orijentacije na socijalizam i komunizam” bitno prihvatljivija u odnosu na *Zemlju sretnih* (o čemu više u daljnjem tekstu). Uz spomenuto, *Aelita* je kasnije toliko izmijenjena da ostaje otvorenim pitanje je li i ona na neki način bila uklonjena.

Ideju da “burna” vremena potiču nastajanje ovakvih tekstova možemo pronaći i kod Bugaeva (2012: 71) koja, kada govori o utopijsko-distopijskom žanru s početka dvadesetog stoljeća, ističe da je to razdoblje “zlatni vijek”, vrijeme razvoja novih tehnologija, prirodnih znanosti, medicine te novih smjerova u umjetnosti i književnosti. Upravo to potiče pisce da pišu o različitim varijantama budućnosti pa se u Europi i Rusiji objavljuje niz utopijskih tekstova, ističe Bugaeva (*ibid.*), od kojih, jer teško ih je sve navesti, obično u literaturi pronalazimo djela H. G. Wellsa ili u Rusiji N. D. Fedorova *Večer 2217*. (1906)⁵ te Aleksandra Bogdanova *Crvena zvijezda* (1908). Razvoj tehnologije, naravno, odražava se u ovim djelima, ali i problemi biologije, a osobito popularna bila je u to doba tema eugenike.

Jasno je da Oktobarsku revoluciju – kao jedan od najvećih i najznačajnijih događaja 20. stoljeća – ova dva književna žanra nisu mogla zaobići. S obzirom na složenost teme i ograničeni prostor, ovdje smo se morali ograničiti samo na neke elemente izabranih tekstova.

Polazeći od koncepta ideologema, kako su ga razvijali ponajprije M. M. Bahtin i P. N. Medvedev te Julia Kristeva, kao i definicije ideologema koju je ponudio M. Ćpštejn, koji ideologemima naziva riječi koje kombiniraju “deskriptivno i evaluacijsko značenje tako da stvaraju jedinstveno leksičko značenje” (Ćpstein 1991: 17, prema Ćar 2017: 183), u radu se analiziraju navedeni tekstovi u odnosu prema ideologemu *revolucija*. Izabran je ideologem *revolucija* – zbog pretpostavke da će se ideološki odraz stvarnosti najjasnije i najjače uočavati upravo na razini ovoga jezičnog znaka (Ćpštejn 1991: 19).

⁵ I ona stavlja Fedorova u kontekst utopijskih tekstova – iako je priča izrazito distopična.

Za analizu su izabrana četiri romana nastala relativno brzo nakon revolucije, tj. tijekom 20-ih i 30-ih godina: *Aelita* i *Zemlja sretnih* (koji se smatraju utopijama) te *Mi* i *Ćevengur* (koji se smatraju distopijama).⁶ Iako su *Aelita* i *Zemlja sretnih* u usporedbi s romanima Zamjatina i Platonova drugorazredne umjetničke vrijednosti, oni ipak pokazuju zanimljivu izdržljivost, snagu opstanka te se i danas rado čitaju, a dostupni su i u virtualnim knjižnicama, što govori o nekoj njihovoj vrlo zanimljivoj “životnosti” i rezonanciji sa suvremenim čitateljem.

AELITA⁷

Iako bismo mogli pomisliti da je sovjetska utopija diskurs koji bespogovorno hvali dostignuća Oktobarske revolucije i sovjetski socijalizam, ne može se reći da se sve sovjetske utopije, kako se tradicionalno klasificiraju, mogu smatrati takvim apologetskim tekstovima. One nužno ne pripadaju proletkultovskom nekritičnom uzdizanju revolucije i njezinih junaka i u njima ne možemo naći kanonizaciju ni mitologizaciju vođa revolucije te se za utopijske tekstove ne može reći da vrijedi da je cijela “sovjetska književnost povijest formiranja i razvoja suvremene mitologije” kako ističe Lifšic (prema Dobrenko 1990: 4). Jer, kao što navodi S. S. Šaulov pišući o vrlo kratkoj priči R. G. Nazirova *Jutro u gradu Sunca* i upravo nevjerojatnoj količini problema koju je Nazirov iskusio zbog tog naizgled benignoga teksta od dvije stranice: “Jedan od najvažnijih smislova tradicionalne utopije, osim demonstracije idealnog društva je ukazivanje na nedostatke postojećeg društva, moralna, socijalna, politička skrivena ili otvorena kritika i suprotstavljanje postojećem kočničaru budućnosti” (Šaulov 2014: 158). Kao što ističe Šestakov, ne naziva ih slučajno religijski filozof Thomas Molnar “vječnom herezom” (Šestakov 2012: 6).

Promatrajući ideologem *revolucija* primjećujemo da je sa Zemlje “izvezena” socijalistička revolucija na Mars vrlo bitan sižejni element romana. No, odnos dva glavna lika, Losa (idejnog začetnika putovanja) i njegovog pratitelja Guseva prema revolucijama na Zemlji i Marsu sasvim je različit. Los, inženjer, znanstvenik, intelektualac, odlazi sa Zemlje kako bi na Marsu zaboravio na svoje osobne probleme, tj. patnju za mrtvom suprugom. Ništa ne saznajemo o njegovom odnosu prema Oktobarskoj revoluciji, ali čini se da

⁶ U ovom članku nećemo doводитi u pitanje tradicionalnu kategorizaciju pojedinih tekstova, ali nije sasvim jasno zašto se *Aelita* smatra utopijskim romanom, a još manje je to jasno za roman Jana Larrija. Također, kako objasniti da kod Platonova nema pomaka u vremenu – što je jedna od temeljnih osobina distopijskog diskursa.

⁷ Ovdje govorimo o integralnom tekstu, a ne o pripovijetci za djecu u obliku koje je tekst zapravo bio poznat u Sovjetskom Savezu.

su mu znatno važniji bili njegovi osobni problemi. On je vrlo daleko od socijalističkog junaka i mnogo više nalikuje na romantičarskog suvišnog čovjeka: “tamo će biti lakše otići od sjena – mislio je Los – zaštititi se milijunima kilometara”⁸ (Tolstoj 1922). Ni tijekom revolucionarnih zbivanja na Marsu Los ne iskazuje revolucionarni duh. Ovaj put je zaljubljen u Marsijanku Aelitu te mu je (opet) puno važnija sudbina njegove romantične veze s njom nego sudbina revolucije. Tako on kaže svome suputniku: “Organizirajte revoluciju, imenujte me komesarom, ako bude potrebno – ubijte me. Ali danas, molim Vas – ostavite me na miru” (*ibid.*). “Čudan” odnos prema likovima inženjera u djelima A. Tolstoja spominje i Boris Lanin (2014: 4), ali ne daje konkretno objašnjenje za njega. Lanin sumnja na odraz Stalinovog nepovjerenja prema inženjerima koje je Stalin početkom tridesetih okarakterizirao kao “više ili manje” lojalnima vlasti. No, to se vremenski sasvim ne podudara jer je Tolstojev roman stariji, a i neobično je za glavni lik romana postaviti ideološki “labavu” osobu – što Los svakako jest, bio on inženjer ili ne.

No, ni njegov suputnik, bivši vojnik i revolucionar Gusev, ne ide u osvajanje Marsa zbog revolucionarnih ideja (iako se ta ideja kasnije razvija u romanu). Zanimljivo, on isprva nije ni bio član Crvene armije, već je pripadao mahnovcima,⁹ a Crvenoj armiji se priključio tek kasnije. Na put na Mars ide jer: “Ratujem od osamnaeste godine – i to je sve čime sam se bavio. Imam preko dvadeset rana. A sada sam u pričuvi” (Tolstoj 1922). Očito je da se radi o čovjeku kojega su ratna i revolucionarna zbivanja umnogome i psihički odredila. O tome sam kaže ovako: “Završila se ratna djelovanja – ne mogu sjediti na mjestu: muči me. U meni je sve otrovano. [...] Kod kuće ne mogu živjeti. [...] Poći na selo – otac i majka su umrli, braća ubijena, zemlja zapuštena” (Tolstoj 1922). Njegova “zaraženost” ratnim djelovanjima (ili suštinska pripadnost anarhizmu?) ogleda se i u tome da je skrivečki uzeo sa sobom na put iz Peterburga¹⁰ šest ručnih granata koje će se u kasnijem razvoju situacije pokazati vrlo bitnima.

Uz to, očito je da se nije daleko odmaknuo od tradicionalne ideologije koja je u eri socijalizma-komunizma trebala biti napuštena, te se referira na “pomoć Boga”, baš kao i u predrevolucionarno vrijeme: “Dat će Bog – ispuhat će se – Gusev je dobro poznao slabo djelovanje marijanskih metaka” (*ibid.*).

Kada govorimo o utopijskom žanru, očekivali bismo, kao što smo naveli, opis idealnoga društva.

⁸ Gdje nije naveden hrvatski izvornik, radi se o vlastitom prijevodu (ni jedan od ovih “utopijskih” romana nije preveden na hrvatski).

⁹ Naoružani ustanici na teritoriju današnje Ukrajine pod idejom anarhizma.

¹⁰ Grad se u romanu tako naziva pa zato ovdje i mi koristimo ovaj oblik imena grada.

Očekujemo, dakle, da su se nakon revolucije dogodili neki pozitivni društveni pomaci ili barem da se na takve pomake stavlja naglasak. Ali društvo Rusije, odakle se glavni likovi upućuju na daleki put, daleko je od idealnoga socijalističkog društva. Usprkos javnom proklamiranju podrške idejama socijalizma-komunizma, to da društvo nije idealno vidljivo je iz brojnih “sitnica”. Npr. prilikom lansiranja svemirskoga broda okuplja se znatiželjna gomila koja misli da se dijeli platno. Za to vrijeme vodi se i vrlo zanimljiv razgovor (koji kao da izlazi iz pera M. Zoščenka), a koji dosta govori o ljudskoj prirodi – sklonoj izmišljanju, krivom tumačenju i sl., ali i suptilnim informacijama o stvarnosti sovjetske države:

– Da – sada će davati cic.

– Kakav cic, koliko?

– Četvrtinu aršina po tintari.

– Ah, gadovi. Koji će mi vrag četvrtina aršina – raspala mi se košulja, već treći mjesec hodam okolo gol.

– Naravno – sramota.

– Da, a i narod je tup, Bože moj.

– Zašto je sad narod tup? Odakle Vam to?

– Ništa odakle, jasno se vidi.

– Trebalo bi Vas znate kamo za takve riječi. (*ibid.*)

Ovaj “suptilni” razgovor u redu koji se formirao i ne znajući što se “dijeli” mnogo govori o siromaštvu društva, ali i o represivnom aparatu koji stoji iza riječi “kamo”.

Došavši na Mars, glavni junaci otkrivaju da je on ne samo pogodan za život, nego već i naseljen. Očito je da bi društvo Marsa trebalo biti ideološki suprotstavljeno “idealnom” društvu Sovjetskoga Saveza. Međutim, iako je radnička klasa potlačena, na vlasti nije nikakav kralj. Glavni negativac, Tuskub (istovremeno i Aelitin otac), rukovodi glavnim političkim tijelom na Marsu, a čiji naziv snažno asocira na političko tijelo SSSR-a (Vrhovni savjet). Doduše, u to doba najviši organ državne vlasti u SSSR-u nije bio Vrhovni savjet (on će to biti tek od 1938. i sve do 1989), već je to bio Svesavezni kongres Sovjeta.

Spas od toga društva pronalazi ugnjetavana radnička klasa na Marsu u revoluciji. I iako je okidač za pokretanje revolucije ipak dolazak Zemljana, na Marsu je već verbalizirana kritika Tuskuba i njegova društvenoga uređenja (koja je zapravo univerzalna i može se jednako odnositi na brojne političke elite u raznim državama):

Jak si samo među slabom, polupametnom, poglupavljenom ruljom. Kada dođu jaki, s plamenom krvi – postat ćeš sjena, noćna mora, iščeznut ćeš kao sablast. Evo čega se bojiš više od svega na svijetu! Namjerno si izmislio anarhiste, sad si to izmislio [...] Samome ti je potrebna krv – moraš se napiti, ti si sablast. Trebaš odvući pažnju svih kako bi neprimjetno uklonio ta dva junaka, naša spasitelja... (*ibid.*)

Gusev, iskusni revolucionar kojeg su Marsijanci prihvatili kao vođu revolucije, jedva je dočekaio razvoj

situacije, dok Losa političke prilike nimalo ne zani-
maju.

Gusev se ponaša kao pravi boljševik:

– Vi, družo, cijeli sat mlatite praznu slamu – prekine
ga Gusev – evo vam direktiva za sutra: objavit ćete
čitavom Marsu da je vlast prešla nama. Zahtijevajte
bezuvjetnu poslušnost... (*ibid.*)

Međutim, revolucija na Marsu je iz niza različitih
okolnosti pretrpjela poraz (nimalo socijalističko-uto-
pistički!).

Iako se *Aelita* tradicionalno smatra utopijskim
romanom, ipak barem dva elementa u odnosu prema
ideologemu *revolucija* asociraju na žanrovski dva
sasvim suprotna teksta. U Zamjatinovom romanu *Mi*
također postoji element revolucije koja završava ne-
uspjehom, dok je u Platonovljevom romanu *Čevengur*
kao javna ideja istaknut pozitivan stav prema revolu-
ciji (nigdje u *Čevenguru* nema otvoreno negativnih
stavova o revoluciji). Međutim, opisivana stvarnost
(čekanje u redovima i nedostatak temeljnih proizvoda)
ipak govori o pokušaju objektivnog sagledavanja
situacije, a ne o romanu koji nekritički govori o uspje-
sima socijalizma-komunizma. Pogledajmo i scenu po-
vratka na Zemlju u *Aeliti*:

Bilo je podne, nedjelja trećeg lipnja. Na velikoj udalje-
nosti od mjesta pada – na obali jezera Michigan – ljudi
koji su se vozili brodicama, sjedili na otvorenim tera-
sama restorana i kafića, igrali tenis, golf, nogomet,
puštali papirnate zmajevu u toplo nebo, svi ti ljudi koji
su izašli na dan tjednog odmora kako bi uživali u ljepoti
zelenih obala, šuštanju lipanjskog lišća – slušali su
rijekom cijelih pet minuta čudan zavijajući zvuk. (*ibid.*)

Iako se u romanu izrijekom navodi da su glavni
junaci otišli iz Peterburga¹¹ (već izbor imena grada je
neobičan – Sankt-Peterburg je od 1914. do 1924. nosio
naziv Petrograd!) i da je u tom periodu Peterburg
postao jedan od najljepših gradova Europe, prilično
je zbunjujuće zašto jedan socijalistički pisac idiličnim
riječima opisuje popodnevni dan na “kapitalističkom”
jezeru Michigan i zašto se uopće njihova svemirska
letjelica spušta usred SAD-a. Je li nakon završetka
Prvog svjetskog rata na neki način u cijelom svijetu
pobijedio socijalizam – to se nigdje u romanu ne
navodi, a američki korespondent Skyles nejasna je
poveznica s oba svijeta. Uz to Gusev, nesuđeni revolu-
cionar s Marsa, nakon povratka osniva “Dioničko
društvo s ograničenim kapitalom za prijevoz vojske
na planet Mars u svrhu spašavanja ostatka njegovog
radnog naroda” te iskazuje ne samo revolucionarnu
energiju, već i ekonomsku osviještenost kroz tada
aktualni NEP-ovski hibrid socijalizma i privatnog
poduzetništva koji će potrajati neko vrijeme i u stvar-
nosti dovesti do privremenog boljitka, ali i strašnih

kasnijih reperkusija za uspješne “poduzetnike”. Godi-
ne 1922, kada je roman objavljen, još uvijek nije bilo
jasno koliko je tadašnja ideja NEP-a kao začudnog
amalgama socijalizma i kapitalizma ideološki nespo-
jiva sa sovjetskim društvom. No ostaje pitanje zašto
financiranje izvoza revolucije i spas radnika Marsija-
naca nije organizirala sovjetska vlast o svom trošku?

ZEMLJA SRETNIH

Godine 1931, kada se u tisku pojavio ovaj roman,
E. Zamjatin nevoljko i nakon žestokih progona za-
uvijek odlazi iz Sovjetskoga Saveza. Roman je sovjetska
kritika u časopisu *ROST* 1932. nazvala “klasno-
neprijateljskim šovinističkim i klevetničkim djelom”
(*ROST*, 1932). Nije čudo da su nakon takve kritike
roman i njegov autor na mnogo godina nestali sa
sovjetske literarne scene, ali je neobično zašto je taj
roman kritika dočekala tako oštro, kao i zašto danas
taj tekst smatramo utopijom. Ili, zapravo, nije nimalo
neobično... Naime, iako u romanu nalazimo utopijske
vizije gradova budućnosti u kojima su, osim ljepote
Moskve, opisane i ljepote drugih sovjetskih gradova
koji su pokorili prirodu (sasvim u skladu s vremenom
nastanka romana u kojem su u stvarnosti pokušavani
takvi nevjerojatni zahvati koji su uključivali čak i
promjenu smjera toka sibirskih rijeka) – u samoj srži
romana nalazi se problem koji dovodi u pitanje
utopijsko socijalističko/komunističko rješenje formule
sreće (da se izrazimo zamjatiniskim jezikom).

Glebov-Putilovskij N. N., autor predgovora ovog
zlosretnog romana, “profesionalni revolucionar”,
kako ga nazivaju u jednoj od internetskih biografskih
jedinica,¹² uhićen je 1938, zatvoren na osam godina i
umro u zatočeništvu nakon što mu je produžen
zatvorski rok. On o romanu kaže između ostalog ovo:
“Je li ova knjiga utopija? Moguće. Ali bit će točnije
ako kažemo da je ona to u vrlo malom stupnju” (Gleb-
-Putilovskij 1931). On roman naziva jednom od “istin-
skih sovjetskih fantazija” (zanimljiv termin – možda
je to neprepoznat žanr?) te ističe “ali ona je značajno
realnija i bliža našem životu nego *Aelita* A. Tolstoja,
Trust D. E. I. Erenburga ili fantazija *Mi* Evgenija
Zamjatina” te dodaje: “ovakva je literatura našem čita-
telju, naravno, nužna” (*ibid.*). Ovaj maleni odlomak
govori istovremeno o nekoliko stvari. Iskonski, “pro-
fesionalni” revolucionar pravilno zaključuje da roman
nije utopija, da je bliži životu (doduše vjerojatnije
našem životu, nego postrevolucionarnom životu so-
vjetske Rusije) nego *Aelita* koja uistinu ni izdaleka
ne obrađuje toliki broj društvenih problema kao
Zemlja sretnih. Još je zanimljivije to da je pročitao
Mi, nazvao ga fantazijom, ali očito nema za taj ro-
man osobito loših riječi, odnosno piše o njemu kao o
poznatom i kanoniziranom faktu književnosti.

¹¹ Zbog fizikalnih zakona interplanetarnoga leta oni su boravili
na Marsu od 18. kolovoza 1921. do 3. lipnja 1925.

¹² URL: <http://bibliography.ufacom.ru/bio/biography.php?id=05521>.

Roman, koji dosad nije izazivao pažnju teoretičara i povjesničara književnosti, može se i danas čitati sa zadovoljstvom (naravno, ako volite takav književni žanr). Po struci biolog, Jan Larri je očito imao osjećaj za razvoj društva, mnoge su pojave koje spominje u svom romanu danas uobičajene te se roman čini neobično suvremenim. Tako on spominje papirnate čaše (i njihovo bacanje u kantu za smeće), što, s obzirom na to da su izmišljene tek 1908. (Bukker 2012), sasvim sigurno u Larrijevo doba Sovjetskog Saveza nije bilo očekivano. On spominje i javne garaže (s natpisom: “u garaži nema mjesta”!), javne automobile, televiziju s trenutnim prikazom slike iz brojnih gradova, tipkanje po tipkovnicama kao “na klaviru”. Let u svemir predviđa “stratosfernim aeroplanom” – što asocira na *space shuttle*. Putnički avionski promet je uobičajena stvar, u avionima se poslužuje fina hrana, govori o inženjeringu (!) hrane, solarnim elektranama, automatiziranim hotelima, zakrčenosti prometa automobilima... Zanimljiv je i odnos prema sobnom bilju koje se u doba nastanka romana smatralo ostatkom buržujskog svjetonazora, a on ga (kao biolog) “opravdava” time što ističe njegovu sposobnost “pročišćenja zraka”. Posebno je zanimljivo koliko je aktualan temeljni problem u romanu – a to je nedostatak energenata, prenapučenost Zemlje i svemirski letovi. Spominje se čak i Donbas.

No, iako vizija svijeta *Zemlje sretnih* prikazuje nevjerovatno razvijen Sovjetski Savez s divnim gradovima u kojima je pobijeđena i surova klima polarnoga kruga (npr. procvat Murmanska) i svaki pojedinac radi samo pet sati tjedno, kao da boljitak dolazi više od tehničkog savršenstva nego od socijalističke revolucije. Također zapanjuju neke izjave junaka ili pripovjedača, od kojih se sam autor ne ograđuje. Primjerice:

Uzalud misliš – rekao je Bojko – da je ranije život bio siv. Život tada sasvim sigurno nije bio tako udoban. Ali, ljudi nisu imali razloga žaliti se na njega. Surov i siromašan život prošlosti bio je ispunjen velikim smislom borbe... (Larri 1931)

Govori se i o onome što definitivno mora biti spor-no vlastima tadašnjeg SSSR-a:

U opisanoj epohi nema ni partijskih organizacija ni državnog aparata. Uloga Savjeta stotine – to je uloga tehničkog savjeta u narodnoj privredi. Sovjetsko društvo grupira se oko redakcije novina koje su naslijedile borbenu tradiciju starih komunističkih sovjetskih novina i koje igraju ulogu organizatora društvenog mišljenja oko svih pitanja novoga života. Odlučujuća riječ ostaje u vlasti većine stanovništva SSSR-a. (*ibid.*)

Govoreći o “krvavoj revoluciji” u knjižnicama gdje Nefelin predlaže (sasvim orvelovski) “rezati” sve stare tekstove kako bi se osiguralo vrijeme da čovjek nauči sve – jer je znanja (i knjiga) na svijetu previše, Larri izgovara nešto što danas sasvim jasno razumijemo kao za ono vrijeme bogohulno: “Stalin? Morat će nastradati i on!” (*ibid.*).

Zabrinjavajuća je i mogućnost koju pretpostavlja autor – da u idealnom društvu socijalizma ipak susrećemo probleme: “Ljudi se žure roditi, ali nitko se ne žuri umrijeti. I doći će dan kada će čovječanstvo biti rame uz rame i prekrit će planet” (*ibid.*). Socijalizam (koji je u Rusiji bio proizvod revolucije) očito nije rješenje za sve: “Zemlja ima ograničene mogućnosti... Izlaz je – u kolonizaciji planeta” (*ibid.*).

Osim što socijalizam (bogohulno!) nije rješenje za sve, možemo reći da je djelomice čak i uzrok problema: naime nije ekološki osviješten i očito je negativno djelovao na mogućnost opstanka na Zemlji. Iako tu tezu danas možemo jasno razumjeti, teško da u ono vrijeme možemo takvu tezu nazvati politički prihvatljivom:

Zanima nas koliko su iscrpljena područja koja dostavljaju energente.

– Donbas?

– Ne samo Donbas. S njim je gotovo. Još oko pet godina i bivši titan bit će potpuno izbačen iz energetske privrede. Stvar nije u tom invalidu industrije, tim više što ugljen već odavno nema to odlučujuće značenje kakvo je imao nekada. Pitanje je ozbiljnije. Opustošena je naftna proizvodnja na Kamčatki, Krimu, Uralu i Kavkazu. (*ibid.*)

Međutim, nije problem samo u nedostatku energije:

Znam samo jedno: u Savjetu stotine postoje ljudi konzervativnih pogleda i na čelu tih ljudi su Molibden i Kogan. (*ibid.*)

Odnosno, stari revolucionari su ti koji u vrhovnom državnom tijelu postaju zapreka napretku! Zar u temelju Zamjatinova romana ne leži zapravo ista ideja?

– Evo staroga čovjeka – kažemo mi – evo njegovih precizno iscrtanih ciljeva i pravila života, evo epohe koja plješće tom čovjeku i evo novoga svijeta koji se podiže kraj knjige i koji govori glasno: ne samo to, već i nešto drugo. Taj novi svijet nervira starog čovjeka. – Kako? – ljuti se on – zar ove blagorodne zadaće nisu bile dovoljne za tvoju sreću? Kuda srljaš? Zašto se penješ na strme staze kada smo ti izgradili široke pute? – Potrebno je pokazati mladost koju plamena krv goni na strme gore. Pokazati mlade koji odbijaju hranjivu kašu od mane. Pokazati zube koji pate za tvrdom hranom, želuce kojima treba rad. (*ibid.*)

I to govori djevojka koja se zove Zvijezda!

Larri uistinu polazi od utopijskih pretpostavki revolucije kao pozitivne pojave te se na mnoge pojavnosti svoga vremena ne referira s negativne točke gledišta. Primjerice, ne kritizira postojanje jedne istine: “Novine *Naprijed* formirale su se spajanjem novina *Lenjingradska istina*, *Crvene novine* i *Smjena*. Godine 1937. naklada tih ogromnih političkih novina bila je 6 milijuna primjeraka, a sada dostiže 20 milijuna” (*ibid.*), iako u romanu jasno pokazuje da se na taj način može manipulirati masama.

U djelu pronalazimo čak i odlomak koji se može smatrati apologetikom Stalina:

Bilo je to teško vrijeme. [...] Kapitalisti svih zemalja činili su sve kako bi vratili oslobođenu klasu u ropstvo. [...] Čak su i u partiji bili izdajice. [...] Malodušni ljudi toga doba jadikovali su, prolijevali suze o sudbinama revolucije, smetali raditi i boriti se. A kada je partija počela izbacivati takve iz svojih redova, počeli su klevetati vođu partije, Stalina, pokušali su pomiješati njegovo ime s blatom. [...] Kada su najbolji gradili novi život, milijuni gnjusnih čovječuljaka siktali su po ulicama, izmišljali razne gadosti, predviđali propast socijalizma. Ništa ne radeći, htjeli su dobiti više od onih koji su davali revoluciji sve. [...] Ako nije bilo kiše, za to su krivili boljševike. Ako kiše nisu prestajale, opet su krivili boljševike... (*ibid.*)

A pronalazimo i tada aktualnu kritiku “sanjara”. “Slinavi maštari”, kako ih je nazvao J. Larri, voljeli su govoriti o “budućem socijalističkom društvu iako cijelo vrijeme nisu ni prstom mrdnuli kako bi pomogli radničkoj klasi izgraditi socijalizam. Sjedili su i čekali kada će s neba pasti strojevi, proizvodnja, cipele, specijalisti” (*ibid.*).

Međutim, sve to nije bilo dovoljno da se romanu da zeleno svjetlo. Osim već spomenutih “opasnih mjesta”, sasvim sigurno nije dobro prihvaćena ni činjenica da se dio stanovništva priprema za pobunu protiv vlasti, tj. kao i u romanu *Mi*, kreće s novom revolucijom pod motom “Neka umru brade!” Čak i činjenica da postoji Muzej revolucije u kojem se čuva prah Lenina i o vremenu Revolucije kaže “[t]o je bilo vrijeme titana” i “[m]i smo se zakasnili roditi...” otvara prostor za pitanja: zašto Leninov prah, što se dogodilo s balzamiranim tijelom? I gdje su buduće Stalinove “relikvije“?

Ideologija Jana Larrija uistinu je posebna. Iako je sklonost revoluciji, odnosno ljevici, očita, jasno je da je to ista pozicija koju zagovara i Zamjatin. Nema posljednje revolucije. Jasno je zašto anonimni kritičar¹³ romana ističe: “Knjižica J. Larrija negira međunarodni karakter naše revolucije i njezinu neuništivu vezu s međunarodnom borbom radničke klase” (*ROST*, 1932).

MI

Analiza Zamjatinova stila u romanu *Mi* (Božić 2013) jasno dokazuje da je Zamjatin vrhunski majstor minimalizma. Sukladno njegovim teorijskim postavkama o suvremenom načinu pisanja, njegov roman predstavlja sjajan primjer pisanja za “suvremenost” – no nejasno je za koju suvremenost. Reći maksimalno na minimalan način jedan je od razloga zašto ovaj roman do danas nema onakvu recepciju kakvu je

zaslužio. On zauzima vrlo visoko mjesto u distopijskom svijetu, ali malo je onih koji prepoznaju umjetničku veličinu romana – za to je roman, na žalost, za većinu stilski prezahtjevan. Uz to, u mnogim je prijevodima uništen veći dio onoga što djelo čini iznimnim (jezik romana).

Kada se fokusiramo samo na ideologem *revolucija*, opet dolazimo do potvrde iznimne Zamjatinove fokusiranosti, minimalizma i stila dovedenog do savršenstva. Naime, leksem *revolucija* pronalazi se samo u jednom odlomku, ali odlomku koji jasno i nedvosmisleno govori o tome da je svaka revolucija (pa, dakle, i ona “Oktobarska”) – samo jedna u nizu:

– To je besmisleno! To je apsurdno! Zar ti nije jasno: to što vi namjeravate – to je revolucija?

– Da, revolucija! Zašto je to besmisleno?

– Besmisleno – zato što revolucije ne može biti: zato što je naša – to ja govorim, a ne ti – revolucija bila posljednja. I više nikakvih revolucija ne može biti... To je svakome poznato...

Podsmješljivi, oštri trokut obrva:

– Dragi moj, ti si – matematičar. Čak: ti si filozof – matematike. Pa onda: navedi mi posljednji broj.

– Molim? Ne razumijem: kakav – posljednji?

– Pa – posljednji, najviši, gornji...

– Pa, i to je besmisleno. Ako je broj brojeva beskonačan, kako možeš tražiti posljednji broj?

– A kakvu ti hoćeš posljednju revoluciju? Posljednje – nema. (Zamjatin 2003: 113)

Jasno je – subverzivnije od toga za tadašnju vlast ne može. Zamjatin nema potrebe dokazivati tu jasnu činjenicu/formulu.

ČEVENGUR

Za razliku od drugih autora u ovom članku analiziranih tekstova, ideologem *revolucija* kod Platonova ukazuje na daleko veću složenost upotrebe.

Ponajprije moguće je izdvojiti brojne (i neobične) definicije i atribucije revolucije koje kroz roman navode različiti likovi (a ponajviše Saša Dvanov). Za Zahara Pavloviča revolucija je tako “lakša nego rat” (Platonov 2005: 57); Saša Dvanov je vjerovao da je revolucija “kraj svijeta” (*ibid.* 61) ili pak “slovnica za narod” (*ibid.* 139), a svojevršno razočaranje u revoluciju izražava pri kraju romana tvrdnjom da je ranije mislio da je revolucija “lokomotiva, ali je uvidio da nije” (*ibid.* 333). Nadalje, predsjednik revolucionarnog komiteta smatra da je revolucija “rizik” (*ibid.* 63); za Kopenkina ona je “posljednji ostatak tijela Rose Luxemburg” (*ibid.* 116); Čepurni smatra da su sami oni revolucija (*ibid.* 226); Serbinov je “smatrao da je revolucija bolja od njega”, dok je promućurni Prokofij “formulirao revoluciju kako je htio” (*ibid.* 249).

Osobito je zanimljivo da se za Platonova ideologem *revolucija* nalazi u nekoliko konceptualnih metafora. Prva konceptualna metafora koju možemo

¹³ Inicijali M. C. Na mrežnoj stranici nije navedeno tko je autor.

izdvojiti jest *revolucija je predmet*: “revoluciju su vukli napori aparata i organizacija” (*ibid.* 176), kao da se radi o seljačkim kolima koja vuku konji ili volovi. Najkompleksnije razrađena konceptualna metafora jest *revolucija je živo biće*. Tako, poput živoga bića, revolucija može “provoditi aktivnosti”: ona se “odmara” (*ibid.* 118); ona se može cijela “razgoliti i smrznuti na smrt” (*ibid.* 120); ona je “dobila drugi izraz lica” (*ibid.* 170); ona je u Rusiji “opljevala do kraja rijetka zarasla mjesta gdje je bila kultura” (*ibid.* 136); ona je “otišla svojim korakom” (*ibid.* 139); ona je u čevengurskom kotaru “osvojila snove i od duše učinila glavnu profesiju” (*ibid.* 215); ona čak “malo-pomalo popušta” (*ibid.* 248); ona je “jahala na konju pet godina” (*ibid.* 206); “obrisala je crte Kopjonkinove osobnosti” (*ibid.* 99); “pametnija je od Pijusje” (*ibid.* 224); oslobodila je “polja za mirnu tugu, a sama otišla neznanu kamo, baš kao da se sakrila u unutrašnjoj tami čovjeka, umorivši se na svojim prevaljenim putovima” (*ibid.* 317); ona se ima čime “baviti” (*ibid.* 225); uvjerila je Kopenkina da se “svaki neprijatelj prilagođava” (*ibid.* 116); a Čepurni je pretpostavljao “da je revolucija običnom čovjeku osvojila vrijeme” (*ibid.* 332).

Revolucija, kao svako živo biće, može imati i svoje muke (*ibid.* 65), sudbinu (*ibid.* 174), krv (*ibid.* 137), jad (*ibid.* 73), djela (*ibid.* 63); poput neke domaće životinje ona može biti “puštena stihijski” (*ibid.* 176) ili ju se pak zbog poluburžuja nema “kamo pustiti” (*ibid.* 252), a na nju se čak može i “uzjahati” (*ibid.* 206). No, uz to ona, kao prostor i vrijeme (odnosno poseban kronotop¹⁴), ima svoju “progresivnu usporenost” (*ibid.* 249), svoje rubove (*ibid.* 253), svoj vrt (*ibid.* 355) i “hladnoću svojih praznih ravnica” (*ibid.* 249).

Revolucija uz to može atribuirati različite pojave pa tako revolucionarni mogu biti ne samo komitet ili zabran koji se spominju na više mjesta u romanu, već i svakodnevnica (*ibid.* 65), narod (*ibid.* 98), podvig (*ibid.* 193), osjećaj (*ibid.* 124), dioba stoke (*ibid.* 123), korist (*ibid.* 129), djelo (*ibid.* 357), noć (*ibid.* 130), krv (*ibid.* 137), svijest (*ibid.* 189), selo (*ibid.*), gubici (*ibid.* 199), predosjećaj (*ibid.* 205), dostojanstvo (*ibid.* 281), poštovanje (*ibid.* 210), savjest (*ibid.* 290), pa čak i duša (*ibid.* 253).

H. Günther ističe da se u *Čevenguru* kao u složeno klupko svijaju sve niti apokaliptično-revolucionarnog mišljenja (Günther 2012: 14). Shvaćanje revolucije kao apokalipse činilo se narušavanjem vječnog kruga cikličkoga vremena i dolaskom novog kozmosa. Dok je na Zapadu, kako je tvrdio Engels, marksizam prolazio put od utopije prema znanosti, ruski marksizam prolazio je suprotan put – od znanosti prema apokalipsi (*ibid.*). Günther smatra da upravo tu specifičnost ruske revolucije *Čevengur* objašnjava bolje nego mno-

ge naizgled marksističke analize u kojima se marksizam podvrgava nasilnom ispravljanju kako bi se prilagodio ruskim uvjetima. Ovakvo mišljenje H. Günthera upotreba ideologema *revolucija* svakako potvrđuje. Konceptualna metafora *revolucija je živo biće* – tek je djelomice točna. Naime, sveprisutnost revolucije, njezine osobine koje nadilaze osobine živoga bića i osobine su prostor/vremena te njezina sposobnost atribucije drugih pojava – izdižu je iznad običnog živog bića i pridaju joj karakteristike božanskog. To podcrtava i odnos revolucije i vremena u romanu – revolucija traje godinama i kao da joj nema kraja.

Sve to je u skladu i s mišljenjem S. Žižeka koji ističe kako je zamisao o sudnjem danu, kad će svi nagomilani dugovi biti u cijelosti naplaćeni, a iščašeni svijet napokon postati pravi, u sekularnom obliku preuzeo moderni ljevičarski projekt (Žižek 2008: 115). Kako ulogu Isusa više ne igra Bog, nego narod (*ibid.*), definiranje revolucije kao naroda, što je mišljenje Čepurnog, jasno objašnjava pojavu “sekularne permutacije religije” u “staljinistički komunizam” kako to definira Žižek (*ibid.* 113). Žižek ističe kako obrise Boga kao utjelovljenog superega čija milost u vjernicima proizvodi neizbrisivu krivnju nalazimo sve do Stalina (*ibid.* 158), a u romanu se može iščitati na više mjesta, ali svakako najjasnije u sljedećim riječima: “trebao bi postati Lenjin, kad si Bog” (Platonov 2005: 85).

Zato se može ustvrditi da je Platonovljev roman najrealističkiji roman o Oktobarskoj revoluciji, iako se u njemu ništa ne čini realno.

ZAKLJUČAK

Oktobarska revolucija kao ideja utopije svakako je pozitivna ideja i pokušaj ostvarivanja socijalne i političke pravde. Iz navedenih tekstova vidljivo je da utopisti nisu bili apologeti Stalina i boljševika. Njihova iskrena vjera u progres i novi svijet vuče korijenje toga “vrlog novog svijeta” iz “gliba” tadašnjice. Ta činjenica stavila ih je u poziciju kritičara postojećega društva. Tako i utopije i distopije imaju u suštini jednako polazište – “sadašnjost koju je potrebno mijenjati” (te su time jednako podložne opasnosti cenzure i ideološke kritike totalitarnoga društva u kojem su nastale) – a razlika je samo u tome da utopije pretpostavljaju mogućnost pravednog društva kao rezultat promjena u sadašnjosti, dok distopije pretpostavljaju negativan rezultat razvoja tendencija u društvu. Ta činjenica opravdava stav Šestakova i onih znanstvenika koji ih promatraju kao dva različita pola istoga diskursa.

Od četiri analizirana romana niti jedan nije imao stvarnu recepciju u sovjetskom društvu. Iako objavljen i pisan očito s pozicija suštinski bliskih “tekovinama revolucije”, roman-utopija Jana Larrija bio je povučen, sudbine Zamjatina i Platonova i njihovih romana dobro su poznate, a Tolstojeva *Aelita* značajno je

¹⁴ Hvala D. Lugarić na sugestiji da se ovdje upotrijebi termin kronotopa.

izmijenjena i postoji u svijesti sovjetske publike onoga doba tek kao dječja pustolovna priča. Iako bismo očekivali da romani utopijskoga žanra postrevolucionarnog perioda veličaju revoluciju i život u socijalističkoj/komunističkoj sovjetskoj utopiji, vidimo da *Aelita* i *Zemlja sretnih* ni na koji način ne opravdavaju ta očekivanja. Oba romana i danas se klasificiraju kao utopijska, ali ne prikazuju idealna društva budućnosti. Iako prema sovjetskom ustroju možda i deklariraju javno pozitivan stav, analiza tekstova temeljena na analizi ideologema *revolucija* pokazuje da su prema stvarnosti bili kritični i stoga ne čude negativne ocjene obaju romana koje su se pojavile u tadašnjim medijima.

Kako ističe S. Žižek, “jedno od temeljnih hermeneutičkih iskušenja koja se postavljaju pred svako veliko umjetničko djelo sastoji se u njegovoj moći da preživi vlastito izdavanje iz povijesnog konteksta u kojem je nastalo. Kad je riječ o istinski velikoj umjetnosti, svaka je epoha ponovo pronalazi i otkriva” (*ibid.* 128). Upravo kritički odnos prema stvarnosti u temelju je činjenice da su ovi romani preživjeli izdavanje iz povijesnoga konteksta u kojem su nastali. No, iako ih danas čitamo s drugih pozicija, ne smijemo zaboraviti dug da im damo i ono čitanje koje im je zbog cenzure zaniževano u njihovom vremenu i kontekstu.

BIBLIOGRAFIJA

IZVORI

Larri, J. 1931. *Strana sčastlivyh*. Leningrad: Leningradskoe oblastnoe izdateljstvo. URL: <http://larri.lit-info.ru/larri/proza/strana-schastlivyh>. Pristup 12. 4. 2017.

Platonov, A. 2005. *Čevengur* (prev. R. Božić-Šejčić). Zagreb: Breza.

Platonov, A. *Čevengur*. URL: <http://knijky.ru/books/chevengur>. Pristup 12. 4. 2017.

Tolstoj, A. 1922. *Aelita*. URL: http://www.100bestbooks.ru/files/Tolstoy_Aelita.pdf. Pristup 12. 4. 2017.

Zamjatin, J. 2003. *Mi* (prev. R. Božić-Šejčić). Zagreb: Breza.

Zamjatin, E. 2011. *My*. Sankt-Peterburg: Mir.

LITERATURA

Artemjeva”. V. 2000. “Sofiokratičeskie idealy i epistemologičeskie utopii Mihaila Heraskova”. U: Artemjeva, T. V., Mikešin, M. I. *Filosofskij vek. Rossijskaja utopija: o ideal' nogo gosudarstva k soveršenomu obščestvu*. Sankt-Peterburg: Sankt-Peterburgskij Centr istorii idej. Str. 13–47. URL: <http://ideashistory.org.ru/pdfs/a12.pdf>. Pristup 12. 4. 2017.

Božić, R. 2013. *Distopija i jezik*. Zadar: Sveučilište u Zadru.

Bugaeva, L. 2012. “Topos i telos peterburgskoj utopii: Nikolaj Fedorov”. *Russkaja utopija/ Russian utopia, Meždunarodnyj žurnal issledovanij kul'tury*, 4 (9). Str. 71–75. URL: http://www.intelros.ru/pdf/isl_kult/2012_04/8.pdf. Pristup 10. 5. 2017.

Bukker, I. 2012. *Mel' nica mifov: kto pridumal razovyj stakan*. URL: http://www.pravda.ru/science/mysterious/past/27-01-2012/1105418-dixie_cup-0/. Pristup 10. 5. 2017.

Car, A. 2017. *Društveni ideologemi u hrvatskoj distopijskoj prozi*. Doktorski rad. Rukopis. Zadar: Sveučilište u Zadru.

Dobrenko, E. 1990. “Sdelat' by žizn' s kogo? (Obraz voždja v sovjetskoj literature)”. *Voprosy literatury*, 9. Str. 3–34.

Ėpštejn, M. 1991. “Ideologija i jazyk: Postroenie modeli i osmyslenie diskursa”. *Voprosy jazykoznanija*, 6. Str. 19–33.

Epstein, M. 1991. *Relativistic Patterns in Totalitarian Thinking: an Inquiry into the Language of Soviet Ideology*. Washington, DC: Woodrow Wilson International Center for Scholars.

Fajzrahmanova, A. A. 2010. “Tipologija žanra lieraturnoj utopii”. *Vestnik Čeljabinskogo gosudarstvennogo universiteta*, 13 (194)/43. Str. 136–145. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/tipologiya-zhanra-literaturnoy-utopii>. Pristup 12. 4. 2017.

Glebov-Putilovskij, N. N. 1931. *Predislovie*. Leningrad: Leningradskoe oblastnoe izdatelj'stvo. URL: <http://larri.lit-info.ru/larri/proza/strana-schastlivyh/predislovie.htm>. Pristup 1. 6. 2017.

Günther, H. 2012. “Revoljucija – utopija – apokalipsis, social'nye aspekty utopičeskogo soznania”. *Meždunarodnyj žurnal issledovanij kul'tury*, 4(9). Str. 10–14. URL: [http://www.culturalresearch.ru/files/open_issues/04_2012/IJCR_04\(9\)_2012.pdf](http://www.culturalresearch.ru/files/open_issues/04_2012/IJCR_04(9)_2012.pdf). Pristup 12. 4. 2017.

Haritonov, E. *Priključenija pisatelja-fantasta v “Strane sčastlivyh”*. URL: <http://larri.lit-info.ru/>. Pristup 12. 4. 2017.

Kantor, V. K. *O sošedšem s uma razume k ponimaniju kotrutopii E. I. Zamjatnia “My”*. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/o-soshedshem-s-uma-razume-k-ponimaniyu-kontrutopii-e-i-zamyatina-my>. Pristup 10. 5. 2017.

Kopejkin, A. nd. *Aleksej Tolstoj “Aelita”*. URL: <http://bibliogid.ru/krug-čteniya/fantastika/983-tolstoj-a-naelita>. Pristup 12. 4. 2017.

Kritika romana Ja. Larri, Strana sčastlivyh. 1932. *Žurnal ROST* š1. URL: <http://e-libra.ru/read/152906-kritika-romana-ya.-larri-strana-schastlivyx.-zhurnal-rost-1-1932-g..html>. Pristup 12. 6. 2017.

Lanin, B. A. 2014. “Russkaja utopija, antiutopija i fantastika v novom social'no-kul'turnom kontekste”. *Problemy sovremennogo obrazovanija*, 1/14. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/russkaja-utopiya-antiutopiya-i-fantastika-v-novom-sotsialno-kulturnom-kontekste>. Pristup 12. 4. 2017.

Prikazčikova E. E. 2014. “Utopičeskaja tradicija epohi prosvješćenija v žizni i tvorčestve A. N. Radiščeva (‘Putešestvie iz Peterburga v Moskvu’).” U: Kovtun, N. V. (ur.) *Russkij proekt ispravlenija mira i hudožestvennoe tvorčestvo XIX–XX vekov*. Moskva: FLINTA. Str. 19–42. URL: https://docviewer.yandex.ru/view/0/?*=TW3i1VY203JtafocRw2ZGiB3svV7InVybCI6Imh0dHA6Ly9mYW50bGFuLWJ1L2VkaXRpb24xNDkxODMucGRmIiwidG10bGUiOiJlZGl0aW9uMTQ5MTgzLnBkZiIiInVpZC16IjAiLCJ5dSI6JlJxMDU2OTM1NTE0MzA0NjE3

NDgiLCJub2lmcMftZSI6dHJ1ZSwidHMiOjE0OTc3Mzc0ODg0MzF9&page=2&lang=ru. Pristup 11. 5. 2017.

Tarakanova, A. D. 2008. *Žanr utopii v ruskoj literaturi (k postanovke problemy genezisa i razvitija žanra)*. Magnitogorskij gosudarstvennyj universitet. URL: <http://www.gramota.net/materials/1/2008/2-1/81.html>. Pristup 1. 5. 2017.

Tarakanova, A. D. 2009. *Russkaja literaturna utopija vtoroj poloviny XVIII veka*. "Učenyje zapiski kazanskogo gosudarstvennogo universiteta", 151/3. Str. 39–46. URL: http://dspace.kpfu.ru/xmlui/bitstream/handle/net/25774/151_3_gum_4.pdf. Pristup 1. 5. 2017.

Šaulov, S.S. 2014. "Čerty utopii i distopii v rasskaze R. G. Nazirova 'Utro v gorode Solnca'". *Nazirovskij arhiv*, š 3. Str. 157–169.

Šestakov, V. P. 2012. "Utopija kak problema rossijskoj mental'nosti". *Russian utopia, Meždunarodnyj žurnal issledovanij kul' tury*, 4(9). Str. 6–9. URL: http://www.intelros.ru/pdf/isl_kult/2012_04/8.pdf. Pristup 12. 5. 2017.

Šiškina S. G. "Literaturnaja utopija: k voprosu o granicah žanra". *Vestnik gumanitarnogo fakul'teta IGHTU*, 2/ 2007. Str. 199–208. URL: <https://www.isuct.ru/e-publ/vgf/sites/ru.e-publ.vgf/files/2007/vgf-2007-02-199.pdf>. Pristup 12. 4. 2017.

Vepreva, I. T. 2007. "Slovo 'revolucija': sociokul'turnye nastroenija i semantičeskie preobrazovanija". *Izvestija Ūral'skogo gosudarstvennogo universiteta*, 2/ 49, 13. Str. 297–302. URL: <http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/22993/1/iurg-2007-49-29.pdf>. Pristup 1. 6. 2017.

Žižek, S. 2008. *O nasilju*. (Prev. T. Valentić). Zagreb: Ljevak d.o.o.

SUMMARY

REVOLUTION—FROM UTOPIA TO DYSTOPIA

The theories of V. Shestakov and M. N. Epstein provide a backdrop for the discussion of the ideologue of *revolution* in the novels *Aelita* by Aleksey Tolstoy, *The Land of the Happy* by Yan Larri (both utopias), and dystopias *We* by Yevgeny Zamyatin and *Chevengur* by Andrei Platonov. The analysis contends that, although all four writers use the given ideologue presumably in a positive context, a closer reading demonstrates a more complex relationship of the writers with the ideologue than what it seems at first glance. *Aelita* shows a failed socialist revolution on Mars, in Larri's novel social wellbeing was a result of the revolution, but the reason was an ecological catastrophe on Earth. Zamyatin, faithful to his minimalist poetics, uses the ideologue of revolution only once in the whole novel by means of a strong political message that the ultimate revolution didn't occur, while Platonov uses the ideologue and stylistic devices related to it more frequently which results in the philosophically most complex relationship with the ideologue. Tolstoy's and Larri's novels testify to a critical relationship with the ideologue of revolution which indicates the need to critically re-evaluate the concept of the Soviet utopia as a source of apologetic texts in the contemporary society.

Key words: utopia, dystopia, revolution, Yevgeny Zamyatin, Andrei Platonov, Yan Larri, Aleksey Tolstoy